

جو سوپ ماماي

بودايي

شېنجاڭ ەل باسماسى

جۇسۇپ ماماي

بۇدايقا

ازساندۇۇ ۇلۇنئادىن دۇم كىمە يىمەن باسعادان چىعارۇۇ قورۇنۇن كۈمۈك تۇرۇ
全国少数民族优秀图书出版资金资助项目

شىنجاڭ ەل باسماسى

جووپتۇۇ رەداكتورۇ : ساپىر جان تۇرعانباي
مالىكە نورۇز

جووپتۇۇ كوررەكتورۇ : مالىكە نورۇز

مۇقاباسىن جاسالغان : مۇاممات ناۋبات

بۇدايىق

جۇسۇپ ماماي

باسىپ تاراتۇۇچۇ : شىنجاڭ ەل باسماسى
ادرەسى : ۋرۇمچۇ شارى تۇشتۇك ازاتتىق جولۇ 348- نومۇر
تەلەفون نومۇرۇ : 0991-2826010
پوچتو نومۇرۇ : 830001
ساتۇۇچۇ : شىنجاڭ ۇيعۇر اپتونوم رايونىدۇق شىنخۇا كىتەپقانىسى
باسۇۇچۇ : شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتۇ
فورماتى : 850×1168 مىللى مەتىر، 1/32
باسما تاباغى : 7.875
باسماسى : 2007-جىل 12- اي 1- باسماسى
باسىلۇۇسۇ : 2008-جىل 1- اي 1- باسىلۇۇسۇ
تراجى : 1000 — 1
كىتەپ نومۇرۇ : 2 - 11467 - 7 - 228 - ISBN978
بالسى : 15.00 يۇان

图书在版编目 (CIP) 数据

布达依克：柯尔克孜文/居素甫·玛玛依演唱·—乌鲁木齐：新疆人民出版社，2008.1

ISBN978-7-228-11467-2

I·布···II·居···III柯尔克孜族—英雄史诗—柯尔克孜语
(中国少数民族语言) IV·I222·7

中国版本图书馆CIP数据核子 (2008) 第005620号

责任编辑：沙比尔江·吐尔干拜
美丽克·努肉孜

责任校对：美丽克·努肉孜

封面设计：买买提·努拜提

布达依克(柯尔克孜文)

居素甫·玛玛依 演唱

出版发行	新疆人民出版社
地 址	乌鲁木齐市解放南路348号
电 话	0991 - 2826010
邮 编	830001
经 销	新疆维吾尔自治区新华书店
印 刷	新疆新华印刷厂
开 本	850×1168毫米 1/32
印 张	7.875
版 次	2007年12月第1版
印 次	2008年1月第1次印刷
印 数	1—1000
定 价	15.00元

مازمۇنۇ

- 1..... قازاقتىن جەتى قاعان داستانى
- 15..... بۇدايىق

قازاقىس جەتى قاعان داستانى

جەتى قاعان مىنا بۇلار: 1. تۈكتامان (قىزىلارستان) قاعان،
2. مالىك قاتام قاعان، 3. مالىك زات قاعان، 4. مۇھاممەت
قاعان، 5. بۇدايىق قاعان، 6. مۇزبۇرچاق قاعان، 7. اققۇباق
قاعان.

بىرىنچى قاعان تۇۇلغاندا بۇتكۈن بويۇ تۈك بولعوندۇقتان،
تۈكتامان دەپ اتالغان. تۈكتامان سامارقاندىن دەڭىز بويۇندىلى
قۇت دەگەن كىشىدەن تۇۇلغان، نەسىننى اتى ايتىلماقان.
ال مەزگىلدە سامارقاندىن شارىندا قارتاڭ قان دەگەن قازاق
قالقىنىن قانى بولۇپ، انىن ەكى ايالى بار. كىچى ايالى جەز
ماڭداي دەگەن بالىق شارىنىن باشتىعى تاجىك مامىرقالپا
دەگەندىن چوڭ قىزى. بۇل ايال تۈكتامان ون جەتى جاشقا
چىققاندا انى كۆرۈپ، كۆڭۈلۈن بۇرات. تۈكتامان ال ايالدىن
كۆڭۈل بۇرۇسۇنا نىبايت، وز ئىشى مەنەن اپۇرۇشا بەرەت. وز
كەسىبى دەگەنسىز، وزۇنو تەڭتۇش دالىسى كەڭ، اياعى
قۇۇش، ورتو بويۇۇ، تولعون، قىمالەس، وتو شامدىلاي بالداردان
بىر قانچاسىن جىناپ الپ، بالتا چاپىش، قىلىچ شىلتەش
، نايىزا سايىش، چوقمورۇرۇش، سالىمور، بالايمان سىياقتۇۇ
ۇرۇش سايماندارىن شىتەتپ، ماشىيپ اراكەتتەنگەن. قارتاڭ
قاندىن ايالى جەز ماڭداي كۈن - تۈن دەبەي بالانىن ماڭدايىنان
كەتپەي، بالا قاي تاراپتى قاراسا وشول جالمان كورۇنۇپ،
بالانى ازىرۇۇعا اريالشىقان. ەل بچىنەن ەمى چىققان
كەمەنگەر تۈكتامان جەز ماڭدايدىن سۈيىكۈم سوزۇنو، تال

چېنىقتاي قىمچا بەلىنە، كەلبەرسىگەن بويۇنا، قارلەتتاي
كوزۇنو، ۇلبۇروگون ەردىنە كوڭۇل - كوزۇن سالباي ، ايالدىن
شاعىن سىندىرات .

سامارقانغا جاقىن جەردە قوجەنت دەگەن بىر شار بولۇپ،
اننى جەتەكچىسى ميان قان دەگەن جاش جىگىت بولغون ەلە.
ال قارتاڭ قان مەنەن باردى - كەلدى قىلىپ جۇرۇپ ،
جەزماڭداي مەنەن جاقشى بولوت . ميان قان مەنەن جەزماڭداي
سوز بايلاشىپ، جىلچىقسىز بەكشىپ ، قارتاڭ قانغا
قاسكۇنومۇك قىلىپ ، تاقئاسىن تالقانداپ ، قالاسىن تارتىپ
الىپ، جەزماڭداي ميان قانغا تىيمەك بولوت . ميان قان بىر
قانچا مۇڭ قوشۇۋن قۇراپ قول جىناپ ، سامارقانغا چاپۇل
قىلات .

قارتاڭ قان قاباردى ۇعۇپ ، قۇرباتى جەتكىنچە قول
جىناپ، ميان قانغا قارشى تۇرات . بىرۇق قارتاڭ قان
جەڭىلىپ ، ەكىنچىلەپ ەل بىچىنەن ەر جىناپ ، ەل توپتوپ،
ميان قانغا قاراتا قارشى چىعات . بۇل ىرەت ەل قاتارىندا
تۇكتامان قوشو كەلەت . جەكمە - جەك چىعىشتا، ارالاشما
ۇرۇشتا - بارلىغىندا تۇكتامان باتىرلىق قىلىپ ، ميان
قاندى سامارقان جەرگەسىنەن ايداپ چىعات . ايلاسى كەتكەن
ميان قان ارعا ەلچى سالىپ، تۇكتاماندىن قورققونۇنان قارتاڭ
قان مەنەن ەلدەشىپ ، ەكى ەلدىن ورتوسۇ تىنچىپ تۇرسادا،
ميان قان مەنەن جەزماڭدايدىن جەكە بايلانىشى ۇزۇلبويىت .
اننى سىرتىندا جەزماڭداي ايرىقچا تۇكتاماندى ۇزۇنو
جاقىندا تۇۇعا تولۇق اراكەتتەنەت . تۇكتامانغا بەتمە - بەت
كەلىپ مىنداي دەيت :

— مەن بىر پادىشانىن ايالى بولسوم ، جاش تاراپتا،

كىشىگە كەرەك بولۇتۇرغان بارلىق ئىشتە تولۇق تۇرسام ، مەننى قايىسى رابىم ① سىلغا جارابايت ؟

تۆكتامان مىنداي جووپ جاندىرات :

— سەنى جارايىت — جارابايت دەگەن كەپ جوق . سەن ۇسسۇن ەلىنەن چىققان سامارقاندىن ۇلۇغۇ قارتاڭ قاندىن ايالىسىڭ . قان دەگەن قالىڭ جۇرتتۇن اتاسى بولوت . سەن — ەنە، مەن — بالا .

بۇغا تىرچىغان جەز ماڭداي جوق جەردەن جالا چاپتاپ تۆكتاماندى زىنىدىنغا سالىدىرات . بىرۇق جەزماڭداي ار كۈنۈ زىندىنغا بارىپ، تۇردۇۋ ايلا — ادۇس ئىشتەتپ ، تۆكتاماندى ازىرۇۋغا ار دايىم اراكەت الىپ بارات . مىنداي ارام وي — اراكەتتەرگە ەل بىچىنەن جاڭى چىققان جاش بااتىر مويۇشپايت، باش بىبەيت .

ەلدىن سۇروو — تىلوووسۇ مەنەن تۆكتامان زىندىندىن چىغات . قارتاڭ قاندىن جارلىق بولۇپ ، تۆكتامان وردودو قالات . جەز ماڭدايدىن بارلىق قىيمىلى تۆكتاماندى ازىرۇۋدا قالات . جەزماڭدايدىن تۆكتامانغا ئىشتەتپ جاتقان اراكەت — امالدارى قارتاڭ قانغا انىق سەزىلەت . ەرەكچە تۆكتاماندىن مويۇشپاعانىن انىق تانىپ جەتەت . قارتاڭ قان جالعز تۆكتامان ەلە مەس، مىيان قان مەنەن قاتىندىن بايلانىشىن انىق تانىپ جەتەت .

جەز ماڭداي سىرى اچىلىپ قالغانىن سەزىپ ، كىشى جۇمشاپ مىيان قاندى ۇرۇش قىلىشقا قوزغويىت . قارتاڭ قان اسكەرجىيىنەنچا تۆكتامان جالعز بارىپ مىيان قاندى جەڭتەت . ۇشۇل ۇرۇشتان قايتىپ كەلگەندە قارتاڭ قان بۆتكۈل ەلىن

① رابىم — جاراتىلىشىم دەگەن كەپ (ايتور) .

جىناپ، تۆكتامانغا قىزىلارستان دەگەن اتاق - ات بەرىپ،
التىن تلىمىن تاپشىرات . تۆكتامان : « سىز تىرۇۋ تۇرغاندا
سىزدىن وردۇڭۇزغا كىشى چىغۇۋغا بولبۇيت » - دەپ، ەرىگىز
نىبايت . « مەن سىزدىن تالىڭىزغا چىقپايىمىن . كەزەنشكەن
جوو كەلسە، سىزدىن اماندىغىڭىز، ەلدىن تىنچتىغى ۋچۇن
بارلىق كۆچۈمدۇ جۇمشايىمىن » - دەپ بولبۇيت .

مۇنۇ كورگۈن جانا قۇلاغى مەنەن ۇققان جەزماڭداي
بالىقتىن باشچىسى ، وزۇنۇن اتاسى مامىر قالپاعا قاچىپ
بارات، ارقاسىنان سايا قۇۇپ نىزدەن جازباي ، قىزىلارستان
(تۆكتامان) بارات . اتاسى مامىر قالپا قىزىنىن تالامىن
تالاشىپ ، ۇرۇش بولوت . الى كەلبەگەندە باداقشاندىن باشتىغى
تۇراپ ەشەندەن جاردام سۇرايت . بالىق ، باداقشان بىرلەشىپ
ۇرۇشۇپ دا، الى كەلبەي، بۇقاردىن باشتىغى بالتىرقانغا
بارىشات . بالتىرقاندىن ايالى اقماڭداي مامىر قالپانىن كىچى
قىزى ، جەزماڭدايدىن سىڭدىسى چوعۇلۇپ قىزىلارستانغا الى
كەلبەي ، جەزماڭداي نچتەن قابار قىلىپ ، مىيان قان كەلەت .
قارتاڭ قان مامىرقالپا، تۇراپ ەشەندە قىزىلارستاندان قاچىپ
بالتىرقانغا بارىپتىر، دەپ ۇعۇپ ، بىر قانچا مىڭ اسكەر مەنەن
بۇقارغا بارات . مۇنۇ كورگۈن ارام قاتىن جەزماڭداي بالتىرقان
مەنەن انىن ايالى، (وزۇنۇن سىڭدىسى) اقماڭدايغا ۇۇ بەرىپ
ولتۇرۇپ ، بالتىرقاندىن بارلىق دۇنيوسۇن ، امار التىن ، اق
كۈمۈشۈن بىر قانچا قازىنالىق نارعا (ساناتى التىمش سەگىز
نارعا) ارتىتىرىپ قوجەنتكە جونۇتۇپ ، مىيان قان مەنەن
جەزماڭداي سامارقانغا جونۇيت . نارلاردى بۇرۇۇ جولعو سالعان
بولۇچۇ . قاچقاندارغا قارتاڭ قان ۇچۇراپ قالىپ ، جەزماڭدايدى
اتىپ تاشتايىت . مىيان قان قارتاڭ قاندى اتات . بىرۇق قارتاڭ

قان وور جارادار بولۇپ ترۇۋۇ قالات .

قىزىلارستان قازىنا الپ قاچقاندارغا جەتپ ، 68 ناردى
اجراتىپ الپ كەلىپ ، بالتىرقاندىن سىنىسىنە بەرىپ ، انى
اكەسىنىن وردۇنا قان دەپ ەلگە ۇعۇزات ، جاڭى قاندى ،
مامىرقالپانى ، تۇراپ ەشەندى سامارقانغا بارىلا دەيت دا ،
قىزىلارستان جارالۇۇ قارتاڭ قاندى اسكەرگە تاپشىرىپ ، وزۇ
بىرگە الپ مولدا باتقا دابالاتىپ ، تارتار دەگەن جانداردىن
تەرسىن جاراعا تاڭدىرىپ ، سامارقانغا جۈنۈيت . ميان قان ەن
قالعان سامارقاندى تالاپ كەتمەك بولۇپ كەلەت . قىزىلارستان
ارتىنان جەتە كەلەت . قىزىلارستاندى كورۇپ ، ميان قان وز
قىلىچىنىن ۇچۇن بوورۇنا تاقاپ ، باسا جىعىلىپ ولوت .

وشول كۈنۋ بالتىرقاندىن ئىسى ، مامىرقالپا ، تۇراپ
ەشەن — بارلىعىن باش قوشتۇرۇپ ، قارتاڭ قاندىن جول —
جوبوسۇن كۈتۈت . قارتاڭ قان مىنداي دەيت : « مەن سۇراق
قىلىپايمىن ، قارىدىم ، مەن بۈگۈن وتۇرغان تاغىمدى
قىزىلارستانغا بەردىم » . ەل ۇران سالىپ قىيىقىرىپ ، اق
كىيىز الپ كەلىپ ، قىزىلارستاندى تاقىتا چىعارماقچى
بولوت . قىزىلارستان ەلگە القىش ايتىپ بولۇپ : « بۇل ۇلۇق
قاندىزدا ەركەك بالا جوق . وزۇ قارىدى . بۇل كىشىنىن كوزۇ
وتپوگۈنچۈ مەن تاقىتا چىقپايمى . چاقشىلىق — جاماندىق
ئىشە قاراشىپ ، قول باشچى بولومۇن » — دەپ بولبويت .
ەل : « بۇقارلىق ، بالىقتىق ، باداقشاندىقتى قانداي قىلابىز ؟ »
دەيت ، اندا قارتاڭ قان : « اتاق مەنىكى بولسۇن ، قىزىلارستان
وزۇ بىلىپ باشقارسىن » — دەپ جووپ بەرەت . « قىزىلارستان
، مامىرقالپا ، تۇرات ەشەن ، سىلەردا وز ەركىڭىز مەنەن
قاستاشپادىڭار ، بۇزۇق تىلىنە كىردىڭىز ، ار كىمىڭىز — وز

وردۇڭارغا بارغىلا » دەيت . بالتىرقاندىن ئىسىنن اكەسىنىن
وردۇنا بۇقارغا جىبەرەت . بئروق « بۇقار ، بالق ، باداقشان ،
مىندان كىيىن سامارقاندىن بۇيرۇغۇن كۆتكۈلۈ » دەيت .

ەلگە ەركىنىدىك بەرگەن ەر ولوت . بئروق ەل ەردىن
ەمگەگىن ەستەپ ، اتىن ، ەمگەگىن ساقىتاپ قالات .
قىزىلارستاندىن ەمگەگىن ەستەپ ولتۇربوي ، ۇشۇل داستاندى
جازىپ قالىتەرغان مولدو قىلىچتىن جازما ەستەلىگىندە جاڭى
ەرادان كىيىنكى 1130 – جىلدارىنا قىزىلارستاندىن وقۇياسى
تۇۇرا كەلەت ، دەپ جازعان . ال مۇنۇ مولچور مەنەن ايتىلعان
جىل دەپ ەسكەرتەت .

قىزىلارستان مەنەن تاناال جول ، تارقىيادا بىرگە بولعون
باش ايار — مولدوبات . « بات » شامالدىن ۇچقۇل دەگەن
مانىدە ، ەكىنچى ايار مولدوجارغا « بات » قوشۇلسا ، شامالدىن
تەز ، اعا جانا « جار » قوشۇلسا ، شىقىر ، كوز بويووچۇ ، البان
تۇرۇۋ ونورپوز دەگەن سوز بولوت .

جەزماڭدايدى قارتاڭ قان الار ساپاردا قالىڭعا كىشى بەرمەك
بولعون شالتاق بئىدى كىشى دايىنداپ بەر دەگەندە ادىكە باي
دەگەن كىشى بولوت . بۇل بايدىن ەكى بالاسى بار ، ەركەك بالدار .
بئرىنن اتى — تۇرۇمتاي ، بئرىنن اتى — تاقاناق . تەپكە
دەگەن مالايى بار . شالتاق بئىدىن ادىكە بايدا كەگى بولۇپ ،
ادىكە بايدى ولتۇرۇپ ، ايالى مەنەن ەكى بالاسىن ، مالايى
تەپكەنى قوشۇپ ، ۇچوون مامىرقالپاعا قارتاڭ قاندىن اتىنان
قالىڭعا وتكورۇپ بەرەت . ادىكە بايدىن ەنە بولۇپ جوعولعونۇن
سۇرۇشتۇرگۈن كىشى جوق بولعون .

قىزىلارستان (تۆكتامان) دىن اتاسى قۇنت مۇرۇن
بەلسازدا جۇرۇۋچۇ كىشى بولۇچۇ . شالتاق بىيدەن قاعۇرۇن

جەپ ، سۇۋ بويۇندا جۇرۇچۇ . مامىر قالپا ، تۇراپ ەشەندى وز وردۇنا ، بالتىرقاندىن ئىسىن لىاسىنىن وردۇنا ، تۇرۇمتايدى قوجەنتكە قان قىلىپ جىبەردى .

قوجەنت ، بالىق ، باداقشان ، بۇقار — بارلىعى سامارقاندىن قاراملىقىدا بولدۇ . ادەكە بايدىن بىر بالاسى تاقاناق جانا قالىڭغا بەرلىگەن قازاق قىزدارىنان مۇلىمىرا ، جامىىر جان ، بايامان دەگەن بىر بالا — بارلىعىن قىزىلارستان الپ كەلگەن . قۇنت اكە باش بولۇپ قالىڭدان قايتارىپ كەلىنگەن تۇتۇندار شالتاق بىيدەن كەك الپ ، بايامان شالتاق بىيدىن وردۇنا بىي بولدۇ ، بەلسازعا ەە بولدۇ . قويچۇبايدى جەزماڭدايدىن سىڭدىسى اقماڭداي ۇچۇراتىپ كەلگەندە جەزماڭداي سىڭدىسىنە سووعا بەرگەن بالا بولۇچۇ .

ەركىندىك قولعو تىيگەندەن كىيىن سامارقان جەرى مالعا تارلىق قىلىپ ، تاقاناق قان ، قويچۇباي بىي بولۇپ ، قالىڭ ەل مەنەن قاپالعا كوچتۇ . وشوندون بەرى قاپال قازاقتىن جەرى بولۇپ قالدى . قاپال قازاقتارى دەگەن ات ازىرعا چا وچپوي كەلدى . قازاق دەگەن كوونو تىلدە باي دەگەن كەپ بولۇپ ، ال ەلدى قارا قىرىغىز دەپ اتووچۇ . بۇلاردىن تۇزۇمۇ قىزىلارستان بەلگىلەپ بەكىتكەن بىي ، قان دەگەن سوز مەنەن ەلە كەلگەن جوق . بەك ، قورۇقچۇ بەك ، كىيىن تورو دەگەن نامدار مەنەن اتالىپ كەلدى .

بالتىرقاندىن اقماڭداي قاتىنىنان قۇباقاي دەگەن بىر قىزى بولعون . انى قىزىلارستان نىكەسىنە الپ جۇردۇ ، تورويودۇ . قىزىلارستاندىن ەكىنچى ايالى تەگىندە استۇمبالدان تارتۇعا كەلگەن قىز بولۇچۇ . وشول قىزدى قۇباقاي جاراتىپ ، قىزىلارستانعا نىكە قىيىپ ، سىڭدى قىلىپ العان . بۇل

قىزدىن اتى — شازايرىر . قىزىلارستان قارتايىعان كەزدە ئىران ،
ئىراق ، داماشىق ، امدان ، دامقان ، قارازىم شالارلارىندا ازىرەتى
الىننىن نەبىرەلەرى مەنەن جەزىتتىن ئىش بۇتۇرۇۋۇچۇلۇرۇ
ورتوسۇندا قالبا - قاعىلىش پايدا بولوت . جەزىتكە وۇلىدۇك
قىلغان شام (داماشىق) شالارىندا وشول زاماندىن مەن قالپاسى
دەگەن مارۋان قار جەتەكچىلىگىندە ازىرەتى الىننىن ئىمام
ۋسەيىن دەگەن بالاسىننىن نەبىرەلەرىنەن بولعون ابدىراقمان
ئىبنى ازات دەگەن بولۇپ ، مارۋانغا قارشى كوتۇرۇلۇش
جاساعان. مۇنۇن باشتىعى ابدىراقمان ئىبنى ازات ابامۇسلىم
مارۋزى دەپ اتىن وزگورتۇپ ، قارشى چىققان .
بۇل زاماندا سامارقان ەلى جەزىتتىن ازىرەتى ئىمام
ۋسەيىندىن اتىن ۇلۇك كورۇپ ، ابامۇسلىم مارۋزىغا
قوشۇلۇشقان.

قىزىلارستاندىن كىچى ايالى شازايرىردان قاتەم دەپ بىر
ەركەك بالا تۇۇلغان . قاعىلىشقان زاماندا تۇۇلدۇ دەپ ، اتىن
قاتەم قويغون . قىزىلارستاندىن وردۇنا تاقتىلما چىققاندا پارسچا
ات مەنەن مالىك قاتەم دەپ اتالغان . بۇل باشتان - اقىر
ابامۇسلىم ۋچۇن قىزىمات قىلغان ، تۈرك ەلىن ۇنۇتقان . بۇل
ۇرۇش قىلىپ ساپار ۇستۇندۇ جۇرگۈندۇ تىرىمىز دەگەن شالاردا
ايالى ەركەك تۈرۈگۈن ، لىساپار زات دەپ ات قويغون . كىيىن
اتاسىننىن وردۇنا قان بولغوندى ساپار دەگەن ات جويۇلۇپ ،
مالىكزات دەگەن ات قونغون . قازاق نابىرائى قىزىلارستان
مالىكزات قالغان دەپ اتالغان . بۇل كىشى ابامۇسلىمدىن توعۇز
ناپار باش قارمانى بولۇپ ، مالىكزات توعۇزدۇن بىرى بولغون.
بۇل كىشىنى ومۇربويۇ شىتەتكەن ، قۇرالى اپىرسىياپتىن
چوقمورۇ بولغون . بۇل كىشىننىن تولۇق ابالىن ارابتاردىن

ابامۇسلەم داستانىنان كۆرۈۋىگۈ بولوت .

مالىكزاتتان تۇۇلغان بالاغا ئبنى مالىكزات مۇاممەت دەپ
ات قويغون . مالىكزات ولگۈندۈ وردۇنا ئبنى مالىكزات مۇاممەت
قان بولغون . پارسىتار سامارقانغا قاراشتۇۇ ەلدەردەن باشتىق
بولسو، مالىك دەپ اتالغان . ارپىتار قلغان دەپ اتاشقان .

ئبنى مالىكزات مۇاممەت قلغان بولۇپ تۇرغان كەزدە بىر
كىيىكچى بىرقۇش قارماپ الات . ال قۇشتۇن بوورۇندا بىر
بۇتۇ، ماڭدايندا بىركوزۇ بار . قالغان قۇشتاردىن ەكىدەن بۇتۇ،
ەكىدەن كوزۇ بار، بۇل قۇشتۇن بۇتۇ، كوزۇ بىردەن ەكەن دەپ ،
ئبنى مالىكزات مۇاممەتكە تارتۇۇلايت . مۇاممەت وردوسۇنا الپ
بارسا، كورگۈن ەلدەر ، بۇل قۇش تۈروسۇ بۇدايىق دەگەن ۇشۇل
، دەشت . تاق وشول مەزگىلدە مۇاممەتتىن ايالى ەركەك
تۈرۈيت . بالاغا « بۇدايىق » دەپ قۇشتۇن اتىن قويوت .

ەل بچىندە تۇرغان ساقچا دەگەن بىر قارى قازاق : « بالام
مۇاممەت ، سەن قاعانىلىڭ، مەن بالام دەپ ايتا بەرەيىن . سەن
بۇل قۇشتۇ سالىبا . بۇدايىق دەگەن قۇنۇ بۇتكۈنچۈلۈك خۇنۇيونۇ
الىپ بەرىپ ، قۇنۇ بۇتكۈن كۇنۇ قاچىپ كەتەت . كىم
قارماسا، وشونۇن جۇرۇگۈن جەبەسە تاپقا كىربەيت . بۇگۈن
ايالىڭ ەركەك تۈرۈپ سۇيۇنچۇ بولۇپ جاتقان كۇنۇ اڭچىنى
ولتۇرۇپ جۇرۇگۈن بەرسەڭ ، تۇقۇمۇڭا جاقشى بولبويت . بالاڭا
قۇشتۇن اتىن قوي . قۇشتۇ بۇگۈن تۈنۈتۈپ ، ەرتەڭ بەلسازدىن
تالدۇۇ دەگەن چوقۇسۇنا چىعپ قويوبەر . تۇرنايى مەنەن
جاقشى قارا، قۇش قايجاققا ۇچۇپ كەتسە، سەننى تۇقۇمۇڭ
قازاق ەلىنىن تۇرۇقتۇۇ جەرى وشول جاق بولوت . سامارقان
مىندان كىيىن جەر بولبويت . سۇلايماندىن اشىپ قالغان ،
زۇلقارناينىدىن اشىپ قالغان ، بۇل جەر سەننى تۇقۇمۇڭا تۈپ

تۇتپايت « دەيت .

ال جانا : « سامارقان كىيىنچە باش شار ، قان وردوسۇ بولبوي ، قوشۇمچا شار بولۇپ قالا بەرەت . ۇسسۇندىن تارلەن ەل ، قالاش قاندىن تارلەن ەلدەر شامالغا ئىچىلاپ تۇندۇككۇ ئىتاپ ، چىشىقا قاراي سىلىقساڭار جاقشى . ۇسسۇن ، قالاش قاندىن تۇقۇمدارىنا توو اتا ، سۇۋەنە . مۇزۇ كۆپ تۇندۇكتۇن ، تووسۇ كۆپ چىشىتىن تۇندۇگۇن قىلالاپ ، چىشىستان ورۇن ەللا » دەيت .

ساقچا قارىيا جانا مىنداي دەيت : « سەن بالاڭغا ايتا جۇر . سەنن بالاڭ قاي زاماندا باشى ەكى اچا ، تۇبۇندۇ بۇلاعى بار بۇر داراقتىن تۇبۇندۇ تۇنوسۇ ، وشول تۇنۇ تۇشۇندۇ بەلگى بولوت ، قىزىر كىرەت . سەنن تۇقۇمۇڭ زامان اقىرىناچەيىن تۇپ تۇتۇپ وشول جەردە بولوت . قاندىق كەتپەگەن شار بولوت » . مالىكزات ئىبنى مۇممەت ئۇيىنۇن وىكونۇن كىيىن بۇدايىق اتا - بابالارىنن جولۇن قۇۇپ قاندىق قىلىپ تۇرغاندا ، قاپالدىلى ەلدى ەسىنە الپ : « جەرىن كۆرۈپ ەلدىن ال - ابالىن وز كوزۇم مەنن كۆرۈپ كەلەيىن . ۇچ جىلدا بۇر كەلگەندە بەكتەردەن ابالىدى ۇعامىن ، وز كوزۇم مەنن بۇر كۆرۈپ كەلەيىن » - دەپ ، سامارقاندىن قاپالغا كەلت . ەلدى ، جەردى كۆرۈپ ، ال - ابال ەلەپ ، ئۆركۈرۈگۈن مالغا تولعون ئۇيىنۇ ، سامسىغان ەلگە ، ورۇنۇ ۇزۇن ، ورۇشۇ كەڭ جەرگە ، سامسىتىپ جورعو مىنگەن ، قىزىل كىيىم كىيگەن شوگۈلۈگۈ شۇرۇ تاغىنىپ ، قوش بىلەرىك سالىنىپ ، ۇكۇ سايىنىپ جۇرگۈن كەلەن - قىزعا ، كۇمۇش كەمەر ، سۇۇسار ، بۆرك ، بۆرۈچىك كىيگەن ، بۇر كۈنۈۋچ قوتورۇپ ات مىنگەن ، تۇشتۇ گۇنۇ قوزۇ ، تۇندۇگۇنۇ ئاي جەگەن ، بال

چايقاعان قىممىزدى ساپىرىپ ، التىن ، كۆمۈش ، مىس ،
قالايدان جاسالغان ساپتۇۋ اياققا قۇيۇپ چىكەن ، ازىراق جەرگە
جولعو چىقسا كۆۈكۈرگۈ قىممىزدى ، قىمىز - اراقتى بايلانىپ
الاجۇرگۈن قاسىيەتتۇۋ قارى ، قارق التىنغا بولۇنگۈن جاشتاردى
كۆرۈپ ، بۇدايىق ەلىنە ، جەرىنە كۆۈنۈ تويۇپ ، كوزۇ قانىپ ،
قايتا جانات . بىر جەرگە كەلگەندە كۈن كەچ بولدۇ .

بۇدايىق جەردى ايلاندىرا قاراسا ، دۈبۈلۈۋ باتىش جالى
قىدىراتا كۆپكۈك چوپ مەنەن ورونغون جەرەكەن . ارتىندا
اربىن ادامدارى بار ، وز جانىندا بەش جوروسۇ بار . بارىندا
قىلىچ ، نايىزا ، چوقمور ، جەبە ، ايالتا — جوو قۇرالىنىن بارى
بار . تۇبۇنون شىلدىراپ جاعىمدۇۋ نازىك وبون چىعىپ لىپ
جاتقان بۇلغى بار ، باشى ەكى ايرىلغان بىر الما جىعاچىنا كەلىپ
قالدى . وشول جەرگە چاتىرتىكتىرىپ ، سالبۇرۇنچۇ ەرلەردەي
ەرىن باشىنا قويۇپ ، تەردىكتى سالىپ جاتىپ قالىشتى .
تۇنبۇسۇ بۇدايىقتىن تۇشۇنۇ بىر اقساقال كىشى كىرىپ : « سەن
سامارقاندى تاشتاپ ۇشۇل جەرگە كەلىپ مەكەندە . ەرتەڭ مەنەن
اتتانىپ كەتپەي ، سول تارا بىڭدايى كۆك دۈبۈگۈ چىعىپ
دۇربۇ سالىپ ، تەگەرەڭگىڭ قارا . ۇشۇل جەرگە شار سال .
تۇنبۇكتۇ قاپال ، چىعشتا المالىق شارى ، تۇشتۇكتۇ بىيىق
كۆل بار » دەدى . ويعونسو — تۇشۇ ەكەن . ەرتەڭ مەنەن
قاراسا ، اتاسى ايتىپ جۇرگۈن ەكى اچا داراقتىن تۇبۇنۇ
تۇنبۇپتۇر . قاتچىسىن ەرىچىتىپ ، كۆك دۈبۈگۈ چىعىپ باتىش
جاعىن قاراسا ، كۆپكۈك چوپ قايتىلغان جىعاچتۇۋ دۈبۈلۈر ەكەن
. تۇنبۇك تارابى اندا — ساندا دۈبۈلۈرۈ بار كەزەڭ - كەزەڭ جەر
ەكەن . چىعىش تارابىن قاراسا ، جازىلىپ جاتقان تۇزتالا ەكەن
. بۇدايىقتىن قاراشنىچا ، بۇل جەردىن تۇزۇلۇشۇ جارىم اي

شەكىلىدە كورۇندۇ . ۇشۇل تۇشۇندۇ كورگۈن وقۇياسى بويۇنچا سامارقانغا بارىپ ، ەل - جۇرتۇ مەنەن كەڭەشپ ، ەس - اقلدۇۇ ، بلايقتۇۇ كىشىلەردى الپ ، چاتىر تىگىپ ۇچ جىل جاتىپ ، قاپالدىن ، سامارقان ، بۇقار ، بالىقتان كىشى الدىرىپ شار سالدىرايىن دەسە ، ساقىچاننىن تۇقۇمۇنان بولعون اسان دەگەن كىشى بۇدايىقتى ايرىم چاقىرىپ : « بالام ، شاردى ەلىم ەلەپ ، قازاق قالقى قارمانىپ جۇرسۇن دەپ سالاسىڭى ، جە بولبوسو قىزىلارستان ، انىن ارجاعى قارتاڭ قان تۇرغان سامارقاندى چانىپ ، بۇدايىق سالعان شار دەدىرمەكچىسىڭى ؟ » - دەپ سۇرادى . بۇدايىق اتاسى ايتقان كەبىننىن بارىن ايتىپ ، وزۇ ۇشۇل جەرگە تۇنوپ قالعانىن ، كورگۈن تۇشۇنۇن بارىن ايتتى . اسان لعا : « انداي بولسو ، قانىم ، مەن وشول ساقىچاننىن تۇقۇمۇنانىمىن . اتاڭ اتامدىن تىلىن الپ ، ساعا قۇشتۇن اتىن قويۇپتۇر ، بارلىعى ايتقاننىنداي بولۇپتۇر . مەننىن تىلىمدى الساڭ ، قازاق بالدارىنا سالدىر ، باشقا جەردەن كىشى الپ سالدىرما . « قىش قويغون قىشنىن الات ، تاش قويغون تاشنىن الات ، دەگەن ماقال بار . كىمدىن ماڭدايى تەردەسە ، اقىرى وشونۇقۇ بولۇپ قالات . مال بەردىم ، پۇل بەردىم دەيسىڭ . مال - پۇل دەگەن تامان اقى ، ماڭداي تەرگە كىرەيت » دەيت .

ايتۇۇلارغا قارالغاندا ، الما اتانى بۇدايىق قان اساندىن تىلى بويۇنچا قازاق بالدارىننىن كۇچۇ مەنەن سالدىرغان ئىمش . قارىيالاردىن تاجىرىبىياسى بويۇنچا ايتقاندا ، وشوندون تارتىپ قازاقتان باشقا كىشى ەە بولمىغون چىعار . وشول مەزگىلدە سامارقان شارى موڭغۇلداردىن قولۇنا وتتۇ . تىنچىلىق كەتتى . بەلسازعا قازاق ، قىرعىز ارالاش